

Питання 14. Освіта в Україні 16-17 ст.: братські школи, протестантські школи, єзуїтські колегіуми.

Читай п. 2 - Освітні традиції в Україні та світі

Питання 2. Освітні традиції в Україні та світі.

З укладанням Брестської унії 1596 р., виникає греко-католицька церква, яка на думки деяких істориків сприяла збереженню української мови, створила умови для появи української інтелігенції. Були відкриті уніатські школи, що орієнтувалися на західну педагогіку, але навчалися в них тогочасною українською мовою. Під впливом епохи Відродження й Реформації в українських землях з'являються протестантські школи, найвідомішими з яких були соцініанські та кальвіністські навчальні заклади в Дубецьку, Хмільнику, Кисилині, Гощі, Берестечку та ін. містах.

В кінці XVI ст. розпочався процес відновлення освітянських процесів на основі виникнення нових форм освіти – створення православних братських шкіл. Братства – національно-релігійні громадські об'єднання українських православних заможних міщан з метою боротьби проти полонізації та окатоличення Річчю Посполитою, за допомогою просвітництва. Діяльність братств мала переважно світський характер. Серед провідних діячів братств були видатні вчені, письменники, ієрархи православної церкви, політичні діячі того часу: Юрій Рогатинець, Іван Красовський, Стефан Зизанія, Іов Борецький, Паво Беринга та ін. В середовищі братств не було єдності, обумовленої соціальним статусом їх учасників (ремісниками, шляхтою, церковною верхівкою). Братства розгортали велику культурно-освітню діяльність: відкривали школи, друкарні, навколо яких збиралися культурні сили.

Із плином часу кількість братств і братських шкіл зростає, серед яких найвідомішими були: Львівська (1586), Замостівська (1606). Київська (1615), Луцька (1624), Кам'янець-Подільська, Вінницька та інші. Братські школи були двох типів: елементарного та підвищеного, які докорінно відрізнялися від інших існуючих шкіл, приміром протестантських, католицьких, православних монастирських та національних: єврейських, вірменських тощо. Шкільна кімната розміщувалася у братському будинку. Вчителя, який виконував обов'язки дяка та писаря обирали на загальних зборах братства.

Навчання в школах проводилося українською мовою, але велика увага приділялася вивченню грецької, латинської та польської мов. Учні вивчали також діалектику, риторику, поетику, арифметику, геометрію, астрономію, музику, а у деяких – теологію. Школи очолювали ректори. В школах панувала сувора дисципліна. Крім того, братство виділяло двох спостерігачів (схолярів), які контролювали роботу вчителів і навчання учнів та розв'язували господарські проблеми.

До викладачів ставилися вимоги зразкової поведінки і доброї педагогічної підготовки. Братські школи, на відміну від єзуїтських колегій, мали

демократичний характер. У них навчалися діти різних суспільних станів: міщан, козаків, духовенства і шляхти, сироти і учні з незаможних родин жили у бурсах.

Львівське Братство мало потужну друкарню, прибутки з якої йшли на утримання школи, значну увагу приділяли розвитку українського образотворчого мистецтва. Братство організувало у Львові шпиталь – притулок для непрацездатних, надавали матеріальну допомогу своїм незаможним членам.

До Львівської братської школи (статут "Порядок шкільний", 1591 р.) приймали дітей різних станів зі Львова та інших міст і сіл українських земель, навчання проводилося тодішньою руською (українською) літературною мовою. Вивчали слов'янську, грецьку, латинську мови (риторика, граматика, піїтика), діалектику, а також арифметику, геометрію, астрономію, філософію, богослов'я, музику. Школа була й осередком розвитку хорового співу та українського шкільного театру. В шкільній бібліотеці були твори Аристотеля, Овдія, Вергілія, Валерія Максима та інших.

Київська братська школа – одна з найвизначніших шкіл в Україні у XVII ст. Заснована Київським Богоявленським братством. У Києві практично одночасно виникають дві школи. При Київському братстві на Подолі у 1615 р. було відкрито Київську братську школу. У 1620 р. був прийнятий її статут, написаний на основі статуту Львівської братської школи. Київська братська школа захищала інтереси київських міщан, обстоювала їхні звичаї, вивищувала рівень православної освіти, протистояли зростанню популярності ідей унії та католицької єзуїтської освіти. Першим ректором її був Іов Борецький (1615–1618), а згодом цю посаду обіймали: Мелетій Смотрицький (1619–1620), Касіян Сакович (1620–1624), Хома Євлевич (1628–1632) та ін. Славилася ця школа своїми випускниками, зокрема письменниками С. Косовим, С. Почаський та ін.

Розвиток освіти пов'язаний з розвитком міст і сіл, де при церквах та монастирях відкривалися школи, інколи їх називали "дяківськими", оскільки основним фігурантом навчального процесу були дяки місцевих церков. Виникали й школи вищого типу, у тому числі академії.

Багато дітей здобували освіту за допомогою мандрівних дяків–учителів. Нерідко ними ставали випускники Києво-Могилянської академії. Формування дяківської школи в селі відбувалося досить демократичним шляхом. Вибір на посаду вчителя відбувався так: кожний претендент залазив на дзвіницю, а батьки учнів збиралися навкруги і ставили йому запитання. Таким чином визначалися ораторські здібності майбутнього вчителя, його обізнаність в області псалмів та колядок, любов до дітей. У випадку вдоволеності громади кандидатурою, селяни укладали з дяком угоду, в якій фіксувалися обов'язки його та батьків.

Навчання в школах велося українською (руською) мовою. Вивчали старослов'янську і українську мови, письмо, лічбу, закон божий і спів. У ті часи сформувалися правила поведінки учнів: входиш до школи, поклонись на всі боки, усе зайве заховай, щоб тебе кожен похвалив, а вчитель полюбив; змолоду не лінуйся, чого навчишся в юності, те згодиться у старості; непосидючий в школі нічого не навчиться; не вибігай без причини під час шкільної години; слухай учителя свого, знайдеш багато мудрого у нього; говори те, що завчив, а не порожні байки; на заняттях будь уважним; добра кожному бажай і чим можеш помагай; усього, з чого сварка виникає стережись; не принижуй брата свого, що не миле самому, не чини нікому; як прийдеш до рідного дому, вклонися усім, усе на місце поклади, що вивчив – розкажи.

У XVI–XVII ст. у західноукраїнських землях нуртував освітянський процес під керівництвом єзуїтів та прихильністю королівської влади Речі Посполитої. Шляхетська Польща чинила опір створенню тут вищої школи, яка б стала небезпечним політичним і культурним центром. Українська молодь змушена була здобувати вищу освіту в стінах Краківського й інших європейських університетів.

Згідно зі статтями Гадяцької угоди (1658 р.) між Україною і Річчю Посполитою польський уряд обіцяв у майбутньому відкрити в Україні дві вищі школи-академії: одну в Києві, а другу там, де знайдеться для неї відповідне місце. Академіям було обіцяно ті самі права університетів, якими користувався Краківський університет. Тоді ж єзуїтський орден у справі захисту католицизму в Україні покладав особливі надії на свій осередок у Львові. Єзуїти з'явилися у Львові ще наприкінці XVI ст., а в 1608 р. відкрити тут середню школу-колегію. До середини XVII ст. ця колегія занепадала, але все ж була врятована єзуїтами, оскільки користувалася покровительством і підтримкою польських магнатів. Єзуїти розуміли можливість створення на основі братської школи у Львові університету, тому постійно домагалися перетворити свої колегії в академію. Після неодноразових клопотань король Ян II Казимир 20 січня 1661 р. підписав диплом, який надавав єзуїтській колегії у Львові "гідність академії і титул університету" з правом викладання всіх тодішніх університетських дисциплін, присудження вчених ступенів бакалавра, ліценціата, магістра і доктора. Однак відразу ж після підписання диплому створення академії зустріло рішучу опозицію Краківського університету та окремих впливових осіб держави, що його підтримували. Незважаючи на перешкоди, у Львівському університеті навчання велося за зразками інших європейських академій. А згодом польський король Август III у 1758 р. затвердив диплом від 20 січня 1661 р., виданий Яном Казимиром. Від часу заснування і до 1773 р. університет підпорядковувався генералові єзуїтів у Римі. На чолі університету стояв ректор. Навчальний заклад будував і купував нові приміщення, мав свою бібліотеку, найбільшу у Львові друкарню.

Університет складався із двох відділень (факультетів) – філософського і богословського (теологічного). Історичні джерела засвідчують, що у 1667 р. на філософському і теологічному факультетах навчалось близько 500 студентів, а навчальний процес забезпечували вісім викладачів. У середині XVIII ст. кількість студентів збільшилася до 700 осіб, а викладачів – до 15–17. Поляки становили 75% студентів, решту були українці та представники інших етнічних груп.

Навчальний процес у Львівському університеті проводився за програмою єзуїтських шкіл, розроблених ще наприкінці XVI ст.; помітні зміни у цю програму стали вносити лише в середині XVIII ст. На відділі філософії, головним чином вивчали філософську систему Аристотеля; у складі фізики розглядали також елементи математики, астрономії, біології, метеорології, у складі метафізики – питання психології та етики. Вивчали крім цього, історію, географію, грецьку мову та ін. На відділі філософії навчання тривало два-три роки. Після закінчення цього відділу можна було здобувати богословську освіту. На теологічному відділі навчання тривало чотири роки, тут проходили історію церкви, Старий і Новий завіт, догматичне і моральне богослов'я, канонічне право, казуїстику, старосвйрейську мову. Всі університетські дисципліни викладали професори.

У середині і другій половині XVIII ст. у зв'язку з розвитком наукових знань, зокрема природничих наук, сталися зміни у навчальному процесі університету. У 1744 р. було відкрито кафедру математики, яку очолив Ф. Гродзінський – автор підручника з архітектури і математики, створено математично-фізичний кабінет, відкрито університетську астрономічну обсерваторію. Почали викладати польську, французьку і німецьку мови, географію та історію, як окремі предмети.

Після розпуску у 1773 р. ордену єзуїтів було закрито і Львівський університет. Однак незабаром ряд підрозділів єзуїтської академії стали підвалинами Йосифінського університету у Львові.